

ZEVENENTWINTIGSTE PACIFICATIELEZING

Relatiebemiddelaars voor en
na de scheiding van tafel en bed

1830 en de Nederlandse en
Vlaamse literatuur

Marita MATHIJSEN

ACADEMIA PRESS

*De Pacificatielezingen vzw organiseert prestigieuze lezingen die de rijke
erfenis van de Pacificatie van Gent (1576) levend houden.*

*Lieven Decaluwe, Gent, Igno Sutorius, Breda, Fried Stockman, Destelbergen,
Aloys Tijdink, Haaren, Stefaan D'haeze, Gent, Miet de Bosschere, Oegstgeest,
Wim Beelaert, Gent, Wim Vanbiervliet, De Pinte, Geertrui Ryckaert, Gent*

www.pacificatielezingen.org
Zetel: Kasteellaan 72 – B-9000 Gent

De zevenentwintigste lezing werd gehouden in Gent op 20 november 2010

© Marita Mathijsen

© Academia Press

Eekhout 2
9000 Gent

T. (+32) (0)9 233 80 88
info@academiapress.be

F. (+32) (0)9 233 14 09
www.academiapress.be

ISBN 978 90 382 1694 2

U 1523

D/2010/4804/241

NUR1 610

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke ander wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en auteur.

RELATIEBEMIDDELAARS VOOR EN NA DE SCHEIDING VAN TAFEL EN BED

1830 en de Nederlandse en Vlaamse literatuur

Marita MATHIJSEN

Hollanders en Limburgers, dat is de dichotomie waarin ik ben grootgebracht in het naoorlogse Nederlands Limburg. De Hollander was de vijand. Die sprak een rare taal met harde schraapklanken, die was protestants en die had kapsones. Dat laatste kwam omdat er in Limburg alleen in de hogere klassen 'Hollanders' te vinden waren: onder de leraren, de burgemeesters en gemeenteambtenaren, de dokters, de fabrikanten en de rijke Venlose winkeliers. Er waren geen Hollandse arbeiders in de pannen- en gresbuizenfabrieken in mijn buurt, en alle boertjes waren arm en woonden al eeuwen in dezelfde regio.

Duitsers kenden we ook: die spraken ongeveer hetzelfde dialect als wij, maar we zagen ze niet vaak in die naoorlogse tijd toen het Wirtschaftswunder en de Butterfahrt nog moesten komen. Maar dat er ook nog Brabanders, Vlamingen, Walen en Luxemburgers waren, die ooit tot eenzelfde rijk hadden behoord, daar kwamen we pas in het geschiedenisonderwijs achter.

Dat onderwijs door de Limburgse nonnen op de lagere of elementaire school versterkte de dichotomie, alleen werd de eigen familie nu groter en het taalonderscheid minder van belang. Vlamingen, Brabanders en Limburgers waren eigenlijk allemaal neven en nichten van elkaar, verbonden door hetzelfde geloof en dezelfde Bourgondische instelling. De Hollander bleef de vijand, die ons tijdens de Tachtigjarige Oorlog onze eigenheid ontnomen had. Dat Limburg een samengeraapt zootje aan gebiedsdelen was dat pas in de late negentiende eeuw zijn huidige status als provincie kreeg, leerden we niet. Wel kregen we mee dat de Hollanders nog altijd neerzagen op ons, en dat gold dan voor het hele gebied onder de grote rivieren, inclusief Vlaanderen. We zouden halve analfabeten zijn die braaf het advies van de pastoor volgden als er te stemmen viel. We zouden alleen naar de KRO luisteren, en we zouden ons vermenigvuldigen als konijnen, zoals W.F. Hermans een personage in *Ik heb altijd gelijk* laat zeggen. Daarom waren wij

ook de underdogs in Den Haag. Alle geld voor infrastructuur ging naar het gebied boven de rivieren. Daar waren goede wegen, goed spoor, goede scholen, universiteiten. Zelfs de enige katholieke universiteit stond aan de rand van het protestantse gebied, in plaats van in het centrum van het katholieke.

De Hollander was voor mij en mijn streekgenoten dus ‘de ander’, zoals dat tegenwoordig in postkoloniale studies heet. Vlamingen en Brabanders werden gepromoveerd tot Groot-Limburgers. Dat deze beeldvorming terug te brengen is tot enkele historische momenten, ben ik me natuurlijk pas later bewust geworden.

In de beeldvorming over de literatuur, die pas begon op de middelbare school, werd de tweespalt enigszins gelijkmd. Enigszins, want als plakmiddel werd de prittstift gebruikt en geen muurvaste secondenlijm. In de schoolbibliotheek – ik spreek over de jaren rond 1960 – waren werken van katholieke schrijvers uit het zuiden, zoals Marie Koenen, Bertus Aafjes en Antoon Coolen rijkelijk vertegenwoordigd. Ook de Vlaamse schrijvers waren er voor een groot deel, en achteraf heb ik wel gegrinnikt om de naïviteit van de non die bibliothecaresse was, want zij schafte ongelezen ongeveer alles wat Vlaams was aan, ook het controversiële *De teleurgang van den Waterhoek* (1927) van de naturalistische schrijver Stijn Streuvels, dat door de katholieke censuur voor Vlaamse bibliotheken verboden werd. Zo lazen wij naast Felix Timmersmans en Ernest Claes ook Gerard Wal-schap, Johan Daisne en Hubert Lampo. Maar Vlamingen van na de Tweede Wereldoorlog, en vooral die Vlamingen die in Nederland publiceerden, hield Mère Conchita angstvallig in de gaten. Geen Hugo Claus, geen Louis Paul Boon. Die kochten we zelf, in de progressieve boekhandel. In de historische literatuurlessen werd van één taalgebied uitgegaan, waarbij de middeleeuwen als harmoniemodel voor de gewenste taalsituatie voorgesteld werden. De hegemonie van Vlaanderen in die tijd was geen twistpunt, integendeel, uit Vlaanderen kwamen de mooiste taal en de mooiste middeleeuwse literatuur. Anna Bijns was een heldin om te omhelzen. Van de zeventiende eeuw kregen we natuurlijk vooral Vondel te lezen. Aan de achttiende en negentiende eeuw werd snel voorbij gegaan. Behalve aan Guido Gezelle. Historische letterkunde stond dus in het teken van taal-eenheid en van bewondering voor de Vlaamse oorsprong van de Nederlandse literatuur. Katholieke schrijvers kregen meer aandacht dan protestantse. Maar voor de Tachtigers zette de leraar Nederlands zijn katholieke bril af. Kloos en de zijnen mochten dan wel godloochenars zijn, maar evengoed hadden zij de literatuur op een dergelijke hoogte gebracht dat het

hedonisme hun vergeven kon worden, zij het dat de bekering tot het katholicisme van Frederik van Eden wel extra aandacht kreeg. De esthetische visie kreeg meer kansen in de literatuurlessen voor de moderne periode. Vlaanderen en Noord-Nederland, gelovig of ongelovig, waren geen maatstaf meer om schrijvers in of uit te sluiten, hoofdzaak was nu de esthetiek. Dat betekende wel dat ik voor titels die in de literatuurles genoemd werden niet terecht kon in de schoolbibliotheek. Achteraf kan ik constateren dat er door deze houding een heel scheve kennis van de Vlaamse literatuur aangebracht werd. Enkele toppers uit de canon leerden we kennen in de lessen: Paul van Ostaijen, Willem Elsschot. In de bibliotheek kregen we streekromans uit Vlaanderen aangeboden. Maar noch in de lessen, noch in de bibliotheek maakten we kennis met schrijvers van wie ik achteraf zeg dat die ook gekend moeten worden in het middelbaar onderwijs, zoals Maurice Gilliams, Cyriel Buysse of Pol de Mont. Ik heb de indruk dat dit symptomatisch geweest is voor mijn hele generatie en voor het zuiden van Nederland. Voor het noorden gold dat ook, alleen kregen die de streekromans niet erbij. Dat zelfs de inhoud van het literatuuronderwijs en de positie van de Vlaamse literatuur daarin terug te brengen is op die twee historische momenten waar ik eerder van sprak, heb ik natuurlijk ook pas later beseft.

Tijdens mijn studie Nederlands in Amsterdam veranderde de dichotomie. Het beeld van de literatuur werd in de colleges bepaald door Noord-Nederlandse visies, en van een gelijkwaardige Nederlandse letterkunde van Noord en Zuid was nog minder sprake dan in Limburg. Ik kreeg heel veel colleges over de Tachtigers, maar geen over *Van Nu en Straks*. De waardering voor de Vlaamse middeleeuwen bleef behouden maar verder leerden we dat Vlaamse letterkunde tot de late negentiende eeuw alleen geredijker was geweest, met als uitzondering Gezelle die voor het gemak maar als een pre-Tachtiger beschouwd werd. Voor de periode daarna volgden individuen die aan hoge letterkundige normen voldeden, maar belangstelling voor de brede eigen ontwikkelingen in Vlaanderen was er toen eigenlijk niet in Nederland. Niet dat het andersom in België beter zal zijn geweest, maar het bleef lang zo dat er wel veel Belgen over Nederlandse literatuur schreven, maar weinig Nederlanders over Belgische literatuur. Het éne taalgebied van het Nederlands is nooit één gebied van letterkunde geworden.

Er zijn ten minste twee momenten in de lange geschiedenis van de Lage Landen waarop het maar één haar gescheeld had of de Nederlandstalige

gebieden waren verenigd gebleven onder een eigen heerschappij – en wie weet was er dan meer eenheid in de letterkunde ontstaan. Ik schaar me hiermee achter de romantische opvatting dat een natiestaat het mooiste is als er vanuit één taalgebied en één cultuur een staat gevormd wordt. De oorsprong van die gedachte is te vinden bij Johann Gottfried Herder. We hebben nu eenmaal staten nodig om te kunnen functioneren, en dan is een staat waarin iedereen dezelfde taal spreekt wel handig. Natuurlijk zijn er genoeg tegenvoorbeelden te geven van staten waarin verschillende talen gesproken worden, en die prima functioneren. En er zijn ook genoeg voorbeelden van staten waarin één taal gesproken wordt en waarin de cultuur van groepen zo verschillend is dat er geen goede samenwerking is. De Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden waren zeker bij het tweede verenigingsmoment flink verschillend van cultuur. Maar vanuit het idee dat taal zelf ook al een cultuur vertegenwoordigt en dus bindt, ben ik net als de negentiende-eeuwers een liefhebber van de natiestaatidee. Terug naar die twee momenten.

Het eerste is de aanleiding van vandaag, de Pacificatie van Gent in 1576. Op dat moment leek de droom van Willem van Oranje werkelijkheid te worden: een eenheid van zeventien gewesten, waarbij er respect voor elkaars geloof zou zijn, of, om in hedendaagse termen te spreken: gedoogsteun. De grote breuk tussen de noordelijke en zuidelijke gewesten had toen al plaats gevonden, doordat de reformatie de eenheid van geloof verstoord had. Wie het nieuwe geloof aanhing was vrijwel automatisch ook een tegenstander van de Spaanse overheid – maar bij de Pacificatie van Gent bleek het ook mogelijk te zijn dat anti-Spaans en pro-katholiek samengingen. De Generale Unie die toen gesloten werd en waarin Brabant, Vlaanderen, Holland en Zeeland en zo nog wat kleinere gebieden besloten samen te werken tegen de Spaanse vijand, Willem van Oranje als algemeen stadhouder te erkennen, en zelfstandig de Staten Generaal bij elkaar te roepen, duurde maar drie jaar. Daarna viel het gebied uiteen in de Unie van Utrecht en de Unie van Atrecht.

Het thema van de verbintenis ‘katholiek dus pro-Spaans’ heeft nog een interessante literaire kwestie tot gevolg gehad in de negentiende eeuw. In 1837 schreef Hendrik Conscience zijn eerste roman, *In 't wonderjaer*. Het verhaal speelt in 1566 in Antwerpen. De protestantse Geuzen hebben daar ook terrein gewonnen en beramen een aanslag tegen de Spanjaarden. Die gaat gepaard met een beeldenstorm. Conscience stelt de beeldenstorm voor als een onvermijdelijk uitvloeisel van de vrijheidsstrijd, uitgevoerd door

oncontroleerbare volksmassa's. Maar zijn belangrijkste boodschap was, dat men vrijheidsstrijder kon zijn, los van de godsdienst. Het boek wekte veel verontwaardiging op: hoe kon de schrijver Antwerpen als een geuzenstad voorstellen en een beeldenstorm verdedigen! Dus werd zijn boek afgekeurd voor bijvoorbeeld gevangenisbibliotheken. Conscience herschreef het boek in 1843. De Geuzen bekeerden zich tot het katholicisme en hij stelde ze nu voor als vrienden van de Spanjaarden, die gezamenlijk de ketterij onderdrukten en het oude geloof herstelden. De autoriteiten stelden de ommekeer op prijs, maar in de alternatieve pers werden er spotprenten verspreid waarin Hendrik Conscience voorgesteld werd als Hendrik Draaijer, de windvaan.

Terug naar de politiek. De opsplitsing in een noordelijk en zuidelijk gebied, waarbij godsdienst meer dan de staatkunde de eigenlijke scheidslijn markeerde, heeft geduurd tot 1814. Toen kwamen de jaren van het Verenigd Koninkrijk. Het ging hierbij weliswaar om een verstandshuwelijk tussen de noordelijke en zuidelijke Nederlanden, dat afgedwongen was door vreemden, maar in principe had het zo mooi kunnen zijn.

Dit verstandshuwelijk heeft tot twee grote historische blunders geleid, althans blunders voor Nederland. België moet maar voor zichzelf beslissen of het de historische vergissingen ook als zodanig wil interpreteren.

De eerste fout in Nederland is die van de instelling van het koningshuis. Met de vereniging van de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden barstte bij erfprins Willem de megalomanie los. Het was niet voldoende dat hij al op 2 december 1813 als soeverein vorst van de Noordelijke Nederlanden erkend werd, het was hem niet voldoende prins genoemd te worden of de mooie stadhouderlijke titel over te nemen, het was hem niet voldoende toen hij na het Londens overleg op 1 augustus ook nog de soevereiniteit over België kon aanvaarden. Willem moest en zou koning van Nederland worden, en in een fikse geschiedvervalsing presenteerde hij zich tijdens de honderd dagen van Napoleon als de eerste koning van Nederland. Het moment was goed gekozen, want daarmee speelde hij in op de angst voor Frankrijk. Maar hij deed daarmee Lodewijk Napoleon die de werkelijke eerste koning van Nederland was geweest, schromelijk tekort. Bovendien draaide hij de klok verder terug. Terwijl de Nederlanden een prachtige republiek hadden gehad, al lang voordat andere landen die hadden, een republiek die makkelijk in het mooie rijtje van die van Athene, Genua, Venetië opgenomen was, en een die model had gestaan voor de inrichting van de Amerikaanse republiek, keerde Nederland in 1815 terug tot die vol-

komen overleefde vorm van het koningshuis. En waarom? Enerzijds was er de megalomanie van Willem I, die de gebiedsuitbreiding als een bevestiging van zijn ambities zag en die niet onder wilde doen voor andere naties met wél een koning. Anderzijds werden de politici en andere burgers beheerst door angst, pure angst. Napoleon en Frankrijk werden gedemoniseerd. Frankrijk zou Nederland plattrappen als een leeg bierblikje als er geen koning aan het hoofd zou staan. En zo kon het gebeuren dat er een koninkrijk kwam, door het ontbreken van een krachtige patriottenmacht eind 1813, door het behoudzuchtige beleid van het voorlopig bewind onder leiding van Graaf van Hogendorp, en door het charisma van de stadhouderszoon. Als die zoon minder overtuigd was geweest van zichzelf en als niet Van Hogendorp maar een vroegere Bataafse revolutionair het heft in handen genomen had, zou het koningshuis ons bespaard zijn gebleven. De oude zeventiende-eeuwse Republiek der Verenigde Nederlanden of haar eindachttiende-eeuwse variant, de Bataafse Republiek, waren dan wellicht hersteld. De periode die volgde en die internationaal die van de Restauratie genoemd wordt, heeft een werkelijke vereniging van Noord en Zuid geblokkeerd, juist door de instelling van het koningshuis. Was er een Republiek gekomen, dan zouden de ambten evenrediger verdeeld zijn, dan zouden de Waalse en Vlaamse belangen beter gediend zijn, en dan zouden de kapitale fouten die de koning en zijn prinsen in de aanloop tot 1830 maakten niet begaan zijn. Daarmee zijn we bij de tweede historische blunder gekomen: de Belgische Afscheiding, die een gevolg is van de eerste fout. Het presentje bij het Weens Congres bleek een Paard van Troje te worden voor de man die zichzelf tot Willem I kroonde. Na 16 jaar kwamen de Zuidelijke Nederlanden in opstand en maakten zich los van Nederland. Weg de droom van één grote natie, van een groot taalgebied, herenigd op historische gronden.

Er is veel misgegaan in 1830 wat ook anders had kunnen lopen. Waren de Verenigde Nederlanden toen een republiek geweest, dan zou de slaagkans van het experiment veel groter zijn geweest. De verschillen tussen het noorden en het zuiden zouden nog steeds immens zijn, maar het zuiden zou dan veel omvangrijker en dus betekenisvoller zijn. Vlaanderen, Brabant en Limburg zouden samen de zuidelijke cultuur vertegenwoordigen. Wallonië zou een eigen trots gekweekt kunnen hebben binnen de Nederlanden. Het blijft gissen of de Bataafse Republiek een herkansing had kunnen krijgen, en vooral of er dan aansluiting was gekomen tussen Noord-Nederlandse en Zuid-Nederlandse republikeinen, maar het gedachte-experiment is op zich al een stuiver waard. In elk geval was dan ook België een koningshuis

bespaard gebleven dat eigenlijk gewoon aangekocht is in de negentiende eeuw en geen historische wortels had.

Maar nu 1830. Volgens de legende brak na het klinken van de woorden 'Amour sacré de la patrie' de Belgische Opstand uit. Het was 25 augustus 1830. In de Muntschouwburg van Brussel werd, nota bene ter gelegenheid van de verjaardag van koning Willem I, de opera *La Muette de Portici* opgevoerd van de Franse componist Daniel-François-Esprit Auber. Al enige weken eerder had deze opera, waarin het Napolitaanse volk in opstand komt tegen het Spaanse bewind, rumoer onder het publiek veroorzaakt. Het niet al te goed geschoolde volk zag zonder geschiedenislessen over historische symboliek toch de parallel tussen de verdrukte Napolitanen en de verdrukte Belgen. Dat de onderdrukkende partijen Spanje en Nederland waren, en dat de ironie wil dat juist Spanje de oorzaak was geweest van het vroegere uiteenvallen van de Nederlanden in een zuidelijk en een noordelijk deel, zal de meeste Belgen ontgaan zijn. Hoe dan ook, tijdens de aria van de heilige vaderlandsliefde schijnt er al geroepen te zijn 'Weg met de koning' en 'Vive la France'. Er bleken bij de opera agenten in burger aanwezig te zijn, die werden herkend en weggejaagd. Nog voor het einde van de opera gingen de toeschouwers de straat op. 'A bas les Hollandais' klonk er door de nachtelijke straten. Buiten sloten zich bij het operapubliek, dat voor een deel uit revolutionaire politieke idealisten bestond, ook dronken kroegbezoekers aan en hongerige paupers. Er werd naar een doelwit gezocht. De drukkerij van de regeringsgezinde krant, *Le national*, was vlakbij. De menigte trok erheen. Stenen werden uit de straat gegraven en de ruiten daarmee bekogeld. De boekwinkel en het woonhuis van de eigenaar van *Le national* waren vervolgens aan de beurt. Boeken en meubels vlogen op straat, de wijnkelder werd aangesproken. De menigte groeide aan. Ze roofde wapenwinkels leeg. Nog meer huizen van regeringsgezinden werden in brand gestoken of geplunderd. Het huis van de gehate minister van justitie, Van Maanen, brandde totaal af. Er werd geschoten en er vielen enkele doden. Maar eigenlijk was er nauwelijks politie of militia aanwezig, en waar er wel agenten waren, hielden die zich afzijdig. Ze hadden geen bevel tot ingrijpen gekregen. De marechaussee had geweigerd te komen, en de brandweer had al in bed gelegen toen de politiecommissaris de mannen kwam waarschuwen.

Was de zang minder indrukwekkend geweest, waren er geen verkliekende agenten in de zaal geweest, was de militia beter toegerust geweest voor relletjes, had de brandweer niet geslapen, zou de opstand dan voorko-

men zijn? Het is vrijwel zeker dat de plunderingen en brandstichting van de huizen van minister Van Maanen en van de redacteur van *Le national* voorkomen hadden kunnen worden als er meteen effectief opgetreden was. Maar of dit de uiteindelijke opstand had kunnen voorkomen?

Waarom deze furie in de nacht van 25 september? Het broeide in België en een kleine vonk was voldoende voor de ontploffing. De vereniging van Noord en Zuid was in veel opzichten op een verkeerd moment gekomen. Er was een groot verschil tussen het burgerlijke Noord-Nederland en het veel hiërarchischer Zuid-Nederland. De burgerij in Noord-Nederland was vrij goed geschoold, ze was gericht op individuele ontwikkeling en was tamelijk onafhankelijk in haar geloofsbeleving. In de Zuidelijke Nederlanden was er geen stabiele burgerij. Er waren paupers die sterk onder de invloed van de katholieke clerus stonden, er was een hooggeschoolde en vermogende elite die Frans sprak en vrij liberaal was, en er was een aanzienlijke adel. Het was een heidens karwei om deze twee verschillende culturen, met die zo uiteenlopende sociale gelaagdheid, bij elkaar te brengen, maar in de eerste jaren leek koning Willem I toch winst te boeken. Hij had een strenge lijn voor zichzelf uitgezet van gelijkberechtiging, waarbij hij rekening hield met de geringere scholing in België en de mindere kapitaalcracht in Nederland. De godsdienstkwestie probeerde hij op te lossen door pastoors en predikanten op één lijn te brengen. Er kwam een Ministerie voor Eeredienst dat de godsdienstbeoefening en vooral de opleiding van de geestelijke stand moest controleren. Die moest op nationaal niveau geregeld worden. Vooral dat laatste stuitte op groot verzet in België. Ook andere maatregelen werden de koning kwalijk genomen. Weliswaar pompte hij geld in de bevordering van de industrie in het zuiden, maar hij verhoogde ook de belastingdruk, wetend dat er in België geld te halen viel onder de industriëlen. Zijn taalbevorderingsbeleid, waarbij het Vlaams voorrang kreeg, was onder de Franssprekende elite een voorwerp van kritiek. Vanuit radicale intellectuelen kwam de roep om meer carrièremogelijkheden, want het waren overwegend Noord-Nederlanders die de baantjes kregen. Opstandige journalisten werden gevangen genomen of naar Frankrijk verbannen, en dit versterkte het verzet alleen maar. Met name de Brugse journalist Louis de Potter, die tot anderhalf jaar cel veroordeeld was en daarna naar Parijs vertrok, kreeg grote aanhang door zijn vermogen progressief en conservatief bij elkaar te brengen. Dan was er ook nog een beweging van Waalse politici, die aansluiting bij Frankrijk zochten.

In augustus 1830 stapelden zich op de algemene onvrede nog enige extra aanleidingen tot verzet. In Frankrijk had in juli een oproer tegen

Charles X geleid tot zijn vlucht en vervolgens het aantreden van de burgerkoning Louis-Philippe. Dat moet zeker een voorbeeldfunctie hebben gehad. Verder waren de graanprijzen sterk gestegen. Door de introductie van stoommachines was er werkloosheid gekomen en het aantal paupers nam met de dag toe. België was na Engeland het eerste land ter wereld waar een Industriële Revolutie plaatsvond. Bovendien hadden de journalisten zich geërgerd aan de dure feesten ter gelegenheid van de verjaardag van de koning, die niet eens de moeite had genomen daar zelf bij aanwezig te zijn. In de vroege ochtend na de eerste opstandsdag togen de overgebleven rebellen naar de fabrieken en vernielden daar de machines. Duidelijker bewijs van waar het eigenlijk om ging, is er niet. Het paleis van de koning werd niet bestormd.

Wat zou er nu gebeurd zijn als de zangers niet zo mooi hadden gezongen en dus de patriottistische gevoelens minder aangewakkerd hadden? Natuurlijk, het verzet had gronden. Wat zou het beste scenario zijn geweest om de protesten in banen te leiden? In elk geval had koning Willem de ernst van de opstand meteen in moeten zien. Hij stuurde zijn zonen naar België, maar hij had zelf moeten komen om niet meer te vertrekken vóór hij de verschillende partijen tegen elkaar uitgespeeld had. Direct na de eerste rellen richtten de revolutionairen in samenspraak met de liberale elite een burgerwacht op om verdere vernielingen te voorkomen. Rijke liberalen en revolutionaire journalisten vonden elkaar, zoals enige jaren daarvoor de rijke liberalen en de katholieke elite elkaar al gevonden hadden. Met de burgerwacht zou nog te praten zijn geweest, als Willem op een aantal fronten had toegegeven en tegelijk geprobeerd had de partijen tegen elkaar uit te spelen. Hij had dit kunnen doen door zijn taalbeleid helemaal te laten varen. Daarmee had hij de flaminganten, die hij beschermde, tegen de Franstalige elite ingezet. Hij had zijn godsdienstpolitiek kunnen herzien. Daarmee zou hij het katholieke verzet gebroken hebben, en de roomse clerus opnieuw van de liberalen vervreemd hebben. Hij zou door subsidiëring de graanprijzen hebben kunnen verlagen, waarmee hij het volk gunstig gestemd zou hebben, dat zijn haat dan weer kon richten op de fabrikanten en de stoommachines. Hij had in kunnen stemmen met een meer zelfstandige bestuursvorm in de zuidelijke Nederlanden en dus de lokale politici wat meer macht kunnen geven. Door wat toe te geven her en der, door meer aanwezig te zijn, door de linkse journalisten te raadplegen in plaats van ze te verbannen zou hij verdere escalatie hebben kunnen voorkomen. Het zou hem sympathie in Nederland gekost hebben, maar daar kon hij wel een potje breken. De Oranjes waren zo verstrengeld met de Noord-

Nederlandse geschiedenis dat het ondenkbaar is dat daar revolutie uitgebroken zou zijn. Tenslotte had Nederland de republiek opgegeven voor een koning die nog nooit geregeerd had en wiens voornaamste verdienste zijn afkomst was.

Willem liet zich in Den Haag echter niet goed adviseren. Terwijl in de ene na de andere zuidelijke stad rellen uitbraken, bleef hij onbewogen. Brusselse en Luikse delegaties die kwamen pleiten voor een bestuurlijke scheiding, hoorde hij aan zonder enige toezegging. Ze moesten maar wachten op de Staten-Generaal, en die kon pas op 13 september bij elkaar komen. Wel stuurde hij zijn twee zonen, prins Willem en prins Frederik, naar het zuiden. Die verergerden de boel alleen maar. De koning besloot een aanval op Brussel in te zetten. Op 23 september waren er 9000 soldaten verzameld onder leiding van prins Frederik. Zij legden het binnen een paar dagen af tegen een zootje ongeregelde Belgische vrijwilligers, en de prins blies de aftocht. Aan Belgische zijde waren er 300 doden gevallen, van de soldaten stierven er 100. Zelfs wanneer deze aanval geslaagd was, betwijfel ik of deze tot breking van de opstand had geleid. De tijd van overleg was intussen verstreken. De verschillende partijen hadden elkaar gevonden in een nieuw nationalisme, onafhankelijk van Nederland en Frankrijk. De geur van natievorming was in hun neusgaten gekropen.

Terug naar 1814 en de pogingen om een werkelijk Verenigd Koninkrijk te bouwen. Het kan niet ontkend worden dat Willem I zag dat natievorming een cruciaal punt was, en dat literatuur en kunsten daarbij onmisbare pionnen waren. De koning en zijn voornamelijk Noord-Nederlandse leidinggevende functionarissen waren zich terdege bewust van het zwakke natieconcept. Het aankweken van natiebesef was volstrekt onmisbaar om een werkelijk Verenigd Koninkrijk te kunnen realiseren. Belangrijk voor een natiebesef is dat men zich één gaat voelen, omdat men samen in één politieke staat woont en omdat men zich één volk voelt, omdat men dezelfde cultuur, taal, grond, en geschiedenis met elkaar deelt. De literatuur speelt een doorslaggevende rol bij het aankweken daarvan, want zo vanzelfsprekend is dat natiegevoel niet. In alle naties die in de negentiende eeuw ontstaan, blijkt literatuur onmisbaar bij het vestigen ervan. Of het nu om het schrijven van het volkslied of om het creëren van een literair verleden ging, de schrijvers waren de uitvoerende krachten van de politiek.

Aan alles wat een verenigd natiegevoel zou kunnen geven ontbrak het echter in die beginperiode van het Verenigd Koninkrijk. De cultuur was anders, de taal werd als anders gehoord, de grond was van staatswege bij

elkaar gevoegd, en de geschiedenis vertoonde meer breuken dan gezamenlijkheden waar men trots op kon zijn. Bovendien had Noord-Nederland juist een periode van verheving van nationale gevoelens tot culminatie zien komen in de cultuur en literatuur van de Franse tijd. Hierbij was, bijna vanzelfsprekend, naar de historie gegrepen. Er was het zelfbeeld ontwikkeld van Noord-Nederland als een strijdbare, zelfstandige, vrijheidsgezinde natie, die wel tot onderhandeling, maar nooit tot deemoed bereid was. De Bataafse mythe deed nog steeds opgang: de Batavieren waren bereid geweest met de Romeinen samen te werken, tot hun eisen te hoog werden en ze de opstand begonnen onder leiding van Julius Civilis. Dat was ook ongeveer de Bataafse vertaling van het gemor tegen de Fransen. Zolang de Fransen coöperatief waren, wilden de Nederlanders wel met hen samenwerken, maar toen de duimschroeven aangedraaid werden, was het tijd voor verzet. Vlaanderen speelde in dit zelfbeeld geen rol, integendeel, want de Tachtigjarige Oorlog was het ijkpunt ervan.

Over het algemeen gaan de historici uit van een verzoeningsdebat in Nederland, dat direct na 1798 op gang zou zijn gekomen en dat na de capitulatie van Frankrijk verhevigd werd voortgezet. Er moest inderdaad heel wat verzoend worden. Er was in het begin van de Bataafse Republiek de tegenstelling tussen de kezen oftewel patriotten en de orangisten, die elkaar voordien het leven verzuurd hadden. Om een politieke bestuurslaag te creëren was verzoening noodzakelijk. Daarnaast en daarna was er samenwerking en dus verzoening nodig met de Fransen die hier toenemende invloed kregen. In de heftige Franse tijd, van 1810 tot eind 1813, was er juist weer veel verzet, en tegen de censuurmaatregelen in probeerden schrijvers de weerstand tegen de Fransen wakker te roepen. Nadat de Fransen verdreven waren, was er weer verzoening nodig met degenen die met de Fransen hadden samengewerkt. En met de Belgen die erbij gekomen waren, moest eigenlijk nog een oud robbertje uitgevochten worden over het katholicisme en de Spaanse tijd, maar de noodzaak tot verzoening bracht mee dat dat maar beter vergeten kon worden.

In België hadden twee tegengestelde partijen, conservatieve en democratische, in 1789 een opstand tegen hun overheerser, de Oostenrijkse keizer Jozef II, teweeg gebracht. Een tumultueuze tijd volgde, die cumuleerde toen Frankrijk aan Oostenrijk de oorlog verklaarde en de Oostenrijkse legers uit België verdreven werden. In 1793 vindt de annexatie van België door Frankrijk plaats, goedgekeurd door een volksstemming. Na nog wat schermutselingen kwam de officiële inlijving bij Frankrijk in 1795. Er volgde

een periode van samenwerking in voortdurend verzet tegen de Franse overheersing en tegen de oppressie van katholieke priesters, tegen de censuur en de hoge belastingen.

In de jaren van het Koninkrijk is het cruciaal dat al deze verschillende partijen bij elkaar komen. Daarbij is de literatuur een factor van groot belang. In de letterkunde worden in metaforen, beelden en vergelijkingsvelden wenselijke gedragspatronen aangedragen. Het best leek dat te werken als daarbij een beroep op het verleden gedaan werd. Er werden geen leerdichten over verdraagzaamheid geschreven, maar mooie romances over verdraagzame ridders en koningen en verhalen van burgers die verzoening teweeg gebracht hadden.

Hoe stond het er dan voor met de literatuur in Noord en Zuid? Laten we eerst eens bekijken hoe de situatie vóór de vereniging was.

Eerst Noord-Nederland. Het is lang gebruikelijk geweest om de literatuur van vóór 1830 nogal denigrerend te beschouwen. Vaderlandslievend, huiselijk, weinig bevlogen, niet romantisch. In de herwaardering voor de negentiende eeuw die enige tientallen jaren geleden begonnen is, deed de periode 1800-1830 in eerste instantie niet mee. Daar is sinds enige jaren verandering in gekomen. Figuren als J.F. Helmers, Hendrik Tollens en A. Loosjes krijgen tegenwoordig een veel hogere waardering, juist vanwege hun betrokkenheid bij de maatschappij. Ondanks het verzoeningsdebat was er namelijk een omvangrijke literatuur die tot verzet opriep, ook al in de periode vóór 1810, toen de Fransen de zelfstandigheid van Nederland ophieven. In de echte Franse periode is de oproep tot strijd zelfs zo heftig, dat onderzoekers inmiddels over 'verzetspoëzie' zijn gaan spreken.

De dichter Jan Frederik Helmers bijvoorbeeld roept zijn lezers op tot geweld om de Fransen te verdrijven:

*Barst los in woedende onweersbuijen!
Valt aan van 't noorden en van 't zuien!
Stort neer, verplet het vloekgedrocht!
Maakt, maakt een einde aan onze ellenden,
Trapt, trapt het monster op de lenden ...
Zijn Broederschap is moorderije,
Zijn Vrijheid, de ergste slavernije,
Gelijkheid niets dan roof en moord.*

Hendrik Tollens speelt zijn oproep tot verzet over de band van het verleden in zijn 'Tafereel van den Vierdaagschen Zeeslag'. Daarin beschrijft hij de zeeslag van Michiel de Ruyter tegen de Britten, en hoe deze door zijn kracht, volharding en moed met zijn mannen 'de Brit' versloeg:

*Triomf, het pleit is uitgewezen!
De slang kwijnt aan den leeuwenbeet!
De zegevlag is opgehezen;
Gedaverd heeft de zegekreet!
De Brit leert Neerlands lof vermelden!
Hij volgt den sleep der waterhelden,
Ten borg van zijn verloren pleit,
En tuigt van Neerlands meerderheid.*

Met geen woord rept Tollens in het gedicht over de toestand in de eigen tijd, maar het is duidelijk dat de zeeslag moet dienen als voorbeeld: je kúnt de vijand verslaan, ook al lijkt die sterker dan jezelf.

Anderzijds zijn er ook duidelijk verzoenende woorden in de literatuur te horen, zelfs in de Franse tijd. Het meest blijkt dit uit de vele gedichten en toneelstukken die er over de gebroeders De Witt en over Van Oldenbarneveldt verschenen in deze jaren. De partijzucht die er rondom de moord op de gebroeders en de terechtstelling van Van Oldenbarneveldt heerste, werd daarin als een afschrikwekkend voorbeeld gegeven, waarbij het verleden alweer het heden moest richten. Ook de toneelstukken, gedichten en verhalen over de Hoekse en Kabeljauwse twisten moeten in dit kader gezien worden: die pleiten tégen partijzucht en vóór verdraagzaamheid. De verzoening is dan op de natie zelf gericht: onderlinge twisten moeten bijgelegd worden, om gezamenlijk de vijand aan te kunnen pakken.

Hoe staat het in de Zuidelijke Nederlanden in deze tijd met de functie van de literatuur? Heeft deze ook de wending naar de dienst van de politiek gemaakt door het verleden te hergebruiken? Over het algemeen, menen de historici, heerste er in het bezette België tot 1815 nog geen geest van natievorming. Aan beeldvorming van een glorierijk verleden dat als spiegel voor een nationaal heden kon dienen was men nog niet toe.

Maar ook over de literatuur van de Zuidelijke Nederlanden hebben de vooroordelen lang overheerst. De auteurs die de nieuwe negentiende-eeuwse literatuurgeschiedenis voor de Taalunie samenstelden, Willem van den Berg en Piet Couttenier, hebben zich verbaasd over het onbekende van

veel literaire prestaties in de Vlaamse gewesten. De literatuur floreerde in de periode vóór het Verenigd Koninkrijk, maar die liep via andere circuits dan in Noord-Nederland. Daardoor was er weinig aandacht voor in de literatuurgeschiedschrijving, die haar modellen toch aan Noord-Nederland ontleende en in eerste instantie ook door Noord-Nederlanders geschreven werd. Bovendien was de scheiding tussen Vlaams en Frans minder diep dan die later geworden is, en ook dat heeft de juiste evaluatie niet bevorderd.

De eeuwenlange rijke literaire traditie van de rederijderskamers en hun dichtwedstrijden is lang verwaarloosd. In deze traditie waren historische thema's heel gebruikelijk, en die werden zeker ook politiek ingezet. De deelnemers riepen 'heroïsche scènes op uit het verleden van de Belgen en roemden hun welstand, hun deugden, hun karakter en hun beroemde schilders' en gebruikten die als 'geïdealiseerde spiegels van het heden', licht Couttenier toe, schrijver van het Vlaamse gedeelte van de nieuwe literatuurgeschiedenis. Jan Frans Willems schreef al vroeg nationale gedichten. Couttenier constateert ook dat de Vlaamse dichters meer de nadruk op de vrijheidslievende Belg legden, terwijl de Franstalige dichters de loyaliteit aan de vorst benadrukten in hun historische stukken, steeds in de periode van vóór 1815. Bij wedstrijden was het gebruikelijk zowel Frans- als Vlaamstalige poëzie te bekronen.

De literatuur is dus al vóór 1815 in zowel Zuid- als Noord-Nederland ingezet om vaderlandslievendheid te bevorderen – ook al was er toen in beide landen geen sprake van een eigen staat. Alleen was de overheid daar toen minder sterk bij betrokken dan het geval was in de periode tussen 1815 en 1830.

Met de instelling van het Verenigd Koninkrijk zien we dat de Nederlandse taal en literatuur van overheidswege bijna agressief bevorderd wordt. Koning Willem I beseft dat er nog geen sprake is van een natiegevoel en dat de kunsten een effectief middel kunnen zijn om dat aan te kweken. Literatuur had het voordeel dat die voor een groot deel uit kon gaan van een al bestaande eenheid van taal, hoe verscheiden ook. Het verleden had hierbij een speciale rol: dat werd voortdurend ingezet om het heden te legitimeren en om het heden in de gewenste richting om te vormen. Doel was een moderne natie, middel was geschiedschrijving en beeldvorming in allerlei gedaanten, van historieschilderijen, standbeelden, herdenkingen, geschiedschrijving, historische romans tot nationale musea. Men was niet te beroerd in de negentiende eeuw om ook wat mythen te creëren, zoals die van de uitvinding van de boekdrukkunst door Laurens Janszoon Coster.

Het natiegevoel dat aangekweekt werd ging uit van een gelijkwaardig noord en zuid, en hoewel enkele schrijvers dit wel ondersteunden, lagen in het algemeen de partijen te ver uit elkaar om echt bij elkaar te kunnen komen. Bovendien kwam die wens niet van binnen uit. Er leefde geen besef van gezamenlijkheid: de katholiek-protestantse tegenstelling was te groot, de tegenstrijdige belangen te uiteenlopend.

Gezien dit geheel ligt het voor de hand dat het nieuwe koninkrijk zich ging legitimeren en verstevigen door het gezamenlijke verleden centraal te stellen, of tot een verzoening van de beide gescheiden verledens te komen. Er moesten bij wijze van spreken nieuwe symbolen komen van het bestaansrecht van het Verenigd Koninkrijk en die zouden het best op het verleden kunnen berusten. Die symbolen zouden heel concreet kunnen zijn, en bijvoorbeeld de oprichting van een nationaal museum betreffen, maar ook meer abstract in de zin van interpretaties van het verleden in dichtwerken of schilderijen die in de geest van het Nieuwe Koninkrijk gedacht zijn.

Willem I is in het begin van zijn regeringsperiode ervan doordrongen, dat hij zijn nieuwe positie moet wortelen in een traditie die noord en zuid kan verenigen. Hij begreep dat hij niet de titel van stadhouder moest nemen – die was besmet, maar een nieuwe titel, Soeverein Vorst der Nederlanden. Hij gaf het paleis op de Dam meteen terug aan de burgerij, om te breken met Lodewijk Napoleon. Van Hogendorp had voor de koning de figuur van Karel V uitverkoren als een icoon van goed regeren. Die had nationale onafhankelijkheid bevorderd en harmonie nagestreefd tussen hoge regering en volk. Deze interpretatie van de goede vorst zou de basis worden van de grondwet die Van Hogendorp in 1814 schreef ten behoeve van Willem I. Toen Willem I de gebiedsuitbreiding die hij begeerde eenmaal in handen had, kondigde hij aan de koningstitel te gaan voeren, om de consistentie van het nieuwe rijk te bevorderen. In zijn inhuldigungsrede beriep hij zich inderdaad op Karel V en een traditie van verlichte en vaderlandslievende vereniging van de Nederlandse gewesten, die deze zou hebben ingezet.

Karel V komt in bundels uit de zeventiende eeuw in Vlaanderen inderdaad voor als een goedaardige en dappere vorst. De Noord-Nederlandse dichter Jan van 's Gravenweert maakte in 1815 een dichtstuk getiteld *De schim van Karel den Vijfden, bij de hereeniging der Nederlanden, onder koning Willem den Eersten*. Maar toch lag Karel in Nederland nogal moeilijk, omdat onder hem de protestantenbestrijding begonnen was.

Er zijn nog wel enkele andere iconen te bedenken die de eenwording hadden kunnen begeleiden. Jacob van Maerlant zou als zodanig hebben

kunnen dienen, als burger-dichter en vooral opvoeder uit een tijd dat het geloof nog een eenheid vormde. Men zou ook aan Erasmus hebben kunnen denken, een Europees burger die verdraagzaamheid uitstraalde. Vondel zou ervoor in aanmerking kunnen komen als katholiek Noord-Nederlander, maar hij was al tot een Noord-Nederlands icoon verklaard en kon in het zuiden weinig eigens meer brengen. In feite lukt het nauwelijks om figuren aan te wijzen die werkelijk inzetbaar zijn voor een noord-zuidnationaliteit.

Aan de iconenbehoefte heeft Gent ook zijn paleiselijk universiteitsgebouw te danken. Op basis van de pacificatie claimden de Gentenaren bij de koning een universiteit. De grootmoedige vorst Willem I zou alsnog uitvoering kunnen geven aan de wil van zijn voorzaten. Voor het gemak werd aangenomen dat Willem van Oranje indertijd daar ook een hogeschool had willen stichten, zoals in Leiden. De universiteit zou een symbool van de vereniging worden, en dus werd die ook met de grootst mogelijke allure geopend in 1826.

Het beroep op het verleden alleen was niet voldoende om een eenheidsnatie te smeden. Op allerlei manieren probeerde de koning Noord en Zuid te verenigen. Hij besloot het Nederlands tot voertaal te maken in het Vlaamse gebied, om zo tot een verenigde taal te komen. Zo ondersteunde hij de *Belgische Muzen-Almanak*, die van 1826-1830 bestond. Hoofdredacteur Jan Wap was een katholieke Noord-Nederlander die in Gent had gestudeerd en vervolgens leraar in Breda werd, en een voorstander van de eenheidspolitiek. Hoewel hij vooral Noord-Nederlandse schrijvers aan zich weet te binden, vindt hij ook enkele Belgische auteurs, zoals Jan Frans Willems. In de almanak staan veel gedichten waarin de broederliefde tussen Noord en Zuid geprezen wordt. Representatief is een gedicht van Petronella Moens:

*Juicht, Zuid- en Noorder Nederlanden!
 Geen afgezonderd staatsbestuur,
 Geen Godsdiensthaat knaagt aan de banden,
 Zo vast gestrikt eens door natuur.
 Neen – om Vorst Willems rijkskroon scharen
 Zich Vlaming, Vries en Luikenaren,
 De Henegouwer en de Zeeuw.
 Wat zeg ik? Neerland! 'k hoor door allen
 Den broederlijken feestzang schallen:
 Zij nadert: Eendragts gouden eeuw.*

Die verbroedering werd ook aangedragen door Jan Frans Willems in zijn gedicht 'Maria van Braband'. Het gedicht gaat over dreigende tweespalt tussen de kroonprins en een halfbroer. De dreigende onweerswolken die zich samenpakken in dit gedicht uit 1828 boven het koningshuis, kunnen gelezen worden als metafoor voor de verslechterende verhoudingen tussen Noord en Zuid. Op het eind van het gedicht is er een emotionele hereniging, waarin de uitroep 'Brabands Leeuw kan niet ontaarden' makkelijk gelezen kan worden als: de zuidelijke provinciën kunnen niet ontaarden. Het gedicht eindigt uiteindelijk wel droevig: alsof de auteur voorzag dat de breuk niet af te wenden viel.

Op het toneel neemt rond 1815 het aantal stukken toe waarin de relatie tussen vorst en volk centraal staat met de vraag: hoe handelt een goede heerser? Ook hier werd weer naar het verleden gegrepen om de antwoorden te sturen. Willem van Oranje is het icoon van goed leiderschap, maar dat is een icoon waar de Belgische onderdanen van Willem weinig boodschap aan gehad zullen hebben. Maar daarnaast zijn er de toneelstukken waarin verzoening gepredikt werd. Jan van Walré schreef in 1821 het stuk *Diederijk en Willem van Holland* waarin de broedertwist tussen twee graven centraal staat, die uiteindelijk tot verzoening komen. Ook stukken over de Hoekse en Kabeljauwse twisten werden ingezet bij het verzoeningsdebat.

In de literatuur ziet men een nieuwe metaforiek ontstaan voor de koning. Hij wordt omschreven als een vader, die de natie bij elkaar houdt. De vadermetafoor dient om de positie van Willem I te verstevigen, die als vader van twee kinderen wordt voorgesteld. In alle huldigungs- en welkomstgedichten voor Willem I treedt de vadermetafoor op. Die zien we ook in het gedicht van Hendrik Tollens: 'Konings komst tot den troon', waarin België als een verloren zoon door de koning en als kwijtgeraakte en nu hervonden broer door zijn broers verwelkomd wordt:

*Snelt toe! Onze armen zijn ontsloten,
Verloren broeders, komt! Keert weer!
Snelt aan, vervreemde landgenooten!
De slagboom viel vergruizeld neer.
Snelt toe: u wacht de vaderzegen!
Het broederharte gloeit u tegen,
Het welkom rolt u juichend aan!
't Vereeningsuur is aangebroken:
De orakelstem heeft waar gesproken:
Ons heil is uit ons wee ontstaan.*

Vervolgens wijst Tollens erop dat de vorst zijn geliefd verenigd gezin vertrouwen inboezemt, en dat de Nederlanders vereend zijn in hun haat jegens vreemde heren en in hun zucht tot onafhankelijkheid. Hoe denigrerend het is over 'verloren zonen' te spreken die mogen terugkeren in het ouderlijke huis, viel de Noord-Nederlanders waarschijnlijk niet eens op.

Willem I bevorderde op allerlei manieren de letterkunde in België. Hij staat aan het begin van een nieuwe genootschapstraditie. Alleen in België worden de genootschappen begunstigd door de koning, omdat daar de infrastructuur nog op gang moet komen. De eerste Nederlandstalige taal- en letterkundige genootschappen worden er opgericht, meestal door Nederlanders die in België een ambtelijke aanstelling hebben gekregen. Er verschijnen Nederlandstalige tijdschriften, alweer met steun van de koning. Vertalingen uit het Nederlands in het Frans konden op financiële ondersteuning rekenen. In Franstalige tijdschriften verschenen daardoor gesubsidieerde vertalingen van Nederlandse gedichten en besprekingen van Nederlandstalig werk.

In 1823 verscheen het eerste Franstalige handboek van de Nederlandse literatuur. De schrijver Jean François Xavier Würth was een student van de Nederlandse hoogleraar in Luik, Jan Kinker. Würth nam geen Vlaamse auteurs op, omdat hun taal te onbeschaafd zou zijn. Met zijn vertaling wilde hij de waardering voor de Nederlandse taal in België bevorderen. Dat dit werk in Nederland beter ontvangen werd dan in België, spreekt wel vanzelf.

Nederlandse hoogleraren in België schreven verhandelingen over het oernederlands. In het oude Nederlands moest men de eenheid zoeken die er van oudsher was geweest, en de oervariant van het Nederlands moest dienen als fundament voor de eenheid tussen noord en zuid. G.J. Meijer, hoogleraar Nederlands in Leuven, werkt dat uit in zijn oratie: *Redevoering over de beoefening der Nederlandsche taal, het beste middel ter bevordering van ware vaderlandsliefde*.

Willem I stelde aan de drie universiteiten die hij in België had opgericht, hoogleraren in de Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid aan. Zijn politiek was sterk op natievorming gericht. Niet alleen ter wille van het eenheidsgevoel tussen noord en zuid, maar ook vanwege het gewestelijk denken. Friezen en Zeeuwen voelden zich anders dan Noord-Hollanders. Alles wat de vaderlandsliefde bevorderde kon op ruime staatstoelagen rekenen. Dat gold met name ook het cultureel gebied. De koning subsidieerde de aanschaf van oude Nederlandstalige handschriften, hij gaf geld

voor vertalingen van Nederlandse literatuur in het Frans en hij bevorderde historisch onderzoek. In de goede jaren was er ook wel degelijk samenwerking tussen intellectuelen. Everhardus Potgieter, die in 1837 *De Gids* zou oprichten, verbleef tot de Revolutie in Antwerpen, waar hij bevriend raakte met Jan Frans Willems. Er was een levendige uitwisseling van geleerden tussen universiteiten.

Maar het verstandshuwelijk viel uit elkaar, en zelfs van wittebroodsweken was geen sprake geweest. Toch waren er dingen gebeurd waardoor er in Vlaanderen in elk geval iets aan het broeden geraakt was. Na 1830 bleken de positieve effecten van de verenigingsjaren. Er was een nieuwe infrastructuur voor letteren gekomen die minder op de oude tradities gestoeld was. Tijdschriften en literaire kritiek werden belangrijker en er leek een broedkast aan literair talent aangelegd te zijn. Al voor 1840 kwamen de kiekens uit de dop. De oriëntering van de literatuur was internationaler geworden. Tal van auteurs verdrongen zich op het podium, en er waren nu uitgeverijen die in literatuur geïnteresseerd waren. Door de betere scholing die begonnen was in de tijd van het Verenigd Koninkrijk, was er ook een beter leespubliek. De leerstoelen voor het Nederlands werden eerst opgeheven, maar na 1835 weer ingesteld, nu met Vlamingen op de posities. De Vlaamse Beweging was zonder de tijd van het Verenigd Koninkrijk niet tot wasdom gekomen. Weliswaar is er zeker een aantal moeizame jaren geweest voordat de literatuur weer opbloede, met een stilvallen van tijdschriften, bronnenpublicaties en letterkundige genootschappen, maar de terugkeer was des te spectaculairder en vernieuwender, met figuren als Hendrik Conscience, Ferdinand Snellaert, Karel Ledeganck, Domien Sleecx, Pieter Frans van Kerckhoven en Johan de Laet. Philippe Blommaert kwam al in 1832 met protesten tegen de veronachtzaming van het Nederlands.

Ook heeft het protectionistische voorbeeld van koning Willem, die literatuur die de eenheid kon bevorderen subsidieerde, navolging gekregen. De regering nam in 1834 de beslissing om historische romans en historische studies te ondersteunen. Ook tijdschriften en bibliotheken werden gesubsidieerd. Toneelkunst werd aangemoedigd en er werden nationale wedstrijden uitgeschreven. Iemand als Conscience profiteerde van een beurs om zich vrij aan de studie van Clovis te kunnen wijden en om te kunnen publiceren.

Gelden er voor Nederland na 1830 ook positieve effecten van de vereniging? Is er nieuw élan gekomen na de scheiding? In eerste instantie zou men

geneigd zijn dat te ontkennen, want de infrastructuur van uitgeverijen, schrijvers, tijdschriften, lezers bestond al voor 1814. Maar van de andere kant kan het toch ook niet zonder betekenis zijn dat de gouden jaren van de negentiende-eeuwse literatuur juist rond 1830-1840 te plaatsen zijn? In die jaren verschenen de *Camera Obscura*, *Ferdinand Huyck*, *Het Huis Lauernesse*, *Waarheid en dromen*, *Studententypen*, *De pleegzoon* en *De schaapherder*. Bovendien werd *De Gids* opgericht. Potgieter, die enige jaren in België gewoond had, was de *anchor man* van de literatuur in die dagen. Heeft de afscheiding de nationale Noord-Nederlandse identiteit zo'n zwiep gegeven dat er vervolgens een hausse aan waardevaste literatuur geschreven kon worden? Werd men zich ervan bewust dat het eigene niet in de navolging van buitenlandse romantiek gezocht hoefde te worden, maar dat een hoge internationale standaard de eigenheid niet in de weg stond? Ik zou geneigd zijn de vragen positief te beantwoorden en hier gunstige effecten voor Noord-Nederland in te zien. Een volgende positieve uitwerking kan gevonden worden in de literatuurwetenschap. Door de instelling van leerstoelen Nederlands in België groeide de aandacht voor de geschiedenis van de letterkunde, inclusief de middeleeuwse. De hoogleraren die aan de Belgische universiteiten werkzaam waren geweest en terugkwamen na 1830, droegen daar aan bij, bijvoorbeeld doordat ze daarover studies publiceerden, vertalingen propageerden en handboeken samenstelden of hielpen samenstellen. De oprichting van de Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen in 1838 was een voorbeeld voor de oprichting van de Nederlandse Vereeniging ter Bevordering van de oude Nederlandse Letterkunde in 1843, en die richtte zich vooral op de alleroudste middeleeuwse Vlaamse literatuur.

De korte en heftige explosie aan citadelpoëzie die in Nederland uitbarstte, kan ook als een van de positieve effecten gezien worden, maar alleen met de nodige ironie. Er verschenen honderden vervloekingen van de miltzieke Belgen, bespottingen van domme Belgen in toneelstukken en ophemelingen van Van Speijck, maar ondanks het feit dat er grote namen tussen de schrijvers te vinden zijn, zoals die van Tollens en Staring, loopt het maatschappelijke belang ervan niet parallel met het literaire. Jan Pauwels beweert dat het verlies aan grondgebied in Nederland geleid heeft tot een spectaculaire stijging van het aantal literaire publicaties, maar dat in België het literaire leven stil viel. Onderzoek van René Corten in archieven naar Belgische reacties op de opstand heeft echter uitgewezen dat er ook in Vlaanderen vele pamfletten en drukjes te vinden zijn, hier met liederen tégen de Hollanders en vóór de losmaking.

Juist de personen die het verstandshuwelijk tussen Noord- en Zuid-Nederland via de literatuur hadden willen ombuigen tot een genegenheids-huwelijk, hadden er grote moeilijkheden mee zich bij de scheiding neer te leggen. Ze gingen zelf als relatietherapeuten optreden. Het gaat daarbij vooral om Nederlanders die in België werkzaam waren geweest en Belgen die goede banden met hen opgebouwd hadden. Voor Noord-Nederland zijn letterkundigen als J.J.F. Wap en Everhardus Potgieter van belang, en daarnaast de mannen die hoogleraarposities hadden ingenomen: J. Kinker, J. Schrant, L. Visscher en nog enige. Voor België zijn Jan Frans Willems en Prudens van Duyse de vergeefse verzoeners.

J.J.F. Wap was een katholiek, geboren in Rotterdam, opgevoed in Leiden, die schrijvers als Hendrik Tollens en Willem Bilderdijk kende. Hij vertrok in 1824 naar België waar hij studeerde aan de hogeschool van Gent. Door zijn literaire contacten in beide landen kreeg hij van koning Willem I de opdracht de *Belgische Muzen Almanak* (1826-1830) uit te geven. In deze tijd verzorgde hij ook uitgaven van Willem Bilderdijk in Gent en Brussel, want in Nederland kon die geen uitgever meer vinden. In 1828 werd Wap leraar aan de Militaire Academie in Breda. Zijn almanak hield op in 1830. Wap bleef na de Afscheiding in contact met Vlaamse schrijvers zoals Jan Frans Willems. Datzelfde gold voor Everhardus Potgieter. Deze was bijzonder geïnteresseerd in het filologische werk van Willems en vroeg hem herhaaldelijk, ook na de Afscheiding, naar het vorderen van zijn uitgave van *Oude Vlaemsche Liederden*. Potgieter was als negentienjarige in 1827 in Antwerpen terecht gekomen, met het handelshuis van zijn tantes. Daar maakte hij kennis met Willems en diens ijveren voor de Nederlandse taal. Potgieter vertelt hoe Willems oude Vlaamse liederen zong als hij er op bezoek was. Willems maakte hem lid van een jury ter beoordeling van een wedstrijddeclamatie bij de Antwerpsche Rethorijk. Jaren later verwonderde hij er zich nog over hoe ademloos het eenvoudige publiek toelisterde naar handwerkers, kleermakers en ketelboeters die allemaal dezelfde tekst van Kotzebue uitgalmden. Toen Potgieter aan Willems vroeg of ze niet beter een onvertaalde tekst hadden kunnen gebruiken, antwoordde deze: 'Laat ons betijen, we zullen er wel komen. Ik wacht oorspronkelijkheid van een jonger geslacht.' Potgieter kreeg daardoor kijk op de Vlaamse taalstrijd, en die zou hem later steeds bijblijven. Willems wees hem op internationale letterkundige coryfeeën zoals Byron, Lamartine en Hugo. Over revoluties konden Potgieter en Willems het niet eens worden: Willems stond aan de kant van de koning, terwijl Potgieter veel begrip had voor Belgische opstandelingen als Louis de Potter. Toen er gevechten in Antwer-

pen uitbarstten hielp hij mee barricades op te werpen. Later schreef hij over zijn verscheurdheid:

*En toch, het was een vreeselijk uur
 Waarin mijn hand zich moest bevleken
 En tegen eigen volk den muur
 Den helschen scheidsmuur op gaan trekken.*

Nog enige tijd bleef hij in Antwerpen aan de zijde der opstandelingen, maar de stemming werd steeds anti-Hollandser en uiteindelijk vluchtte hij via Duitsland naar Nederland. Hij hield aan zijn Belgische tijd een levendige belangstelling voor de Vlaamse literatuur en de Vlaamse zaak over en deed in *De Gids* verslag van de literaire ontwikkelingen in Vlaanderen.

De Nederlandse boekhandelaar Jacobus Brest van Kempen, die zich al in 1821 in Brussel gevestigd had, en herhaaldelijk steun voor zijn uitgaven kreeg van de koning, keerde echter in wrok terug naar Nederland. Als pion in de Hollandse cultuurpolitiek had hij zich niet geliefd gemaakt. Hij had bange uren beleefd tijdens de opstand in Brussel, en had zijn hele have moeten achterlaten om heelhuids terug te kunnen keren.

Johannes Kinker, die in 1817 in Luik tot hoogleraar Nederduits benoemd werd, was ook een voorstander van de eenheid. Zijn lessen in Luik hebben een sterke invloed gehad op enige jonge Vlamingen die tot de Vlaamse beweging zijn gaan horen, zoals Jean Würth en Lucien Jottrand. Ook andere hoogleraren die in 1830 terugkwamen in Nederland bleven daar aanhangers van de eenheid. Thorbecke, die in Gent hoogleraar geschiedenis, internationale betrekkingen en statistiek was, heeft altijd de scheiding van kerk en staat gepropageerd, en daardoor de emancipatie van de katholieken in Nederland bevorderd, na de instelling van zijn grondwet in 1848. Hij zou deze scheidingsles wel eens in Gent uit de praktijk geleerd kunnen hebben.

Jan Frans Willems' ster was gerezen tijdens de verenigingsjaren. Hij werd de spilfiguur van de heroplevende taal en letterkunde in de volkstaal, vooral door zijn filologische werk voor een commissie tot uitgave van historische kronieken. Daarbij sloot hij vriendschappen met veel Noord-Nederlandse schrijvers, zoals Bilderdijk en Jeronimo de Vries. Doordat hij lid was van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, wist hij zich tussen twee culturen in te bewegen. Na 1830 werd hij op een zijspoor gezet, tot hij in 1835 in ere hersteld werd, waarna hij zich in Gent vestigde. Hij was het enige Nederlandstalige lid van de Belgische Koninklijke Acade-

mie en daar verdedigde hij de positie van de Vlaamse poëzie. Hij bleef een voorvechter van de culturele eenheid tussen Noord en Zuid. Toen de Belgische regering de Vlamingen vroeg een spelling voor het Vlaams te ontwerpen, na aandrang van de Gentse Maetschappij tot Bevordering der Nederduitsche Tael en Letterkunde, werd hij de voorzitter van de spellingscommissie. Tot verontwaardiging van vele Vlamingen stelde hij in 1839 een spelling voor die nauw aansloot bij de officiële Nederlandse van Matthijs Siegenbeek, die al in het begin van de negentiende eeuw ingevoerd was. Ondanks alle protesten haalde het voorstel van Willems het, op basis van zijn geschiedkundige onderbouwing.

Verhalen van Belgen die Nederland hals over kop verlieten zijn mij niet bekend. De enige Vlaamse schrijver die België ontvluchtte, is Prudens van Duyse geweest. Hij had scherpe kritiek geuit op het niveau van de Vlaamse dichtkunst, en om het gepeupel te ontlopen nam hij de benen naar Nederland. Daar schijnt overigens ook nog een liefdesaffaire bij in het spel geweest te zijn, alhoewel die wellicht platonisch was, want de 26-jarige Prudens was in het gezelschap van een 65-jarige dame met twee kanaries in Breda aangekomen. Wap hielp hem aan de eerste levensbehoeften. Door de contacten van de minnares, die in Nederlandse literaire kringen verbleven had, raakte hij vrij snel ingeburgerd in het nieuwe land. Hij vertaalde Nederlandse gedichten in het Frans en bleef zo de contacten met het moederland aanhouden. Na een jaar keerde hij terug, om de Vlaamse belangen opnieuw te behartigen, daarbij gebruik makend van zijn literaire contacten in Nederland.

Door de gevluchte hoogleraren én de schrijvers die contacten hadden opgebouwd over de grenzen heen bleven de twee ruziënde echtelieden toch nog in gesprek met elkaar. Er moest een dubbel verzoeningsdebat op gang komen om een wapenstilstand te bereiken. De Nederlanders moesten nieuwe en oude wonden likken, want mét de Belgische Opstand was de herinnering aan de Tachtigjarige Oorlog weer opgerakeld. De Vlamingen moesten in het reine komen met de Franse Belgen die de hegemonie van het Frans ongegeneerd doorgevoerd hadden, én met de Nederlanders die de onderdrukkers waren geweest. De Franse hegemonie werd aangepakt in de Vlaamse beweging. De contacten met de Nederlanders werden weer vriendschappelijk in de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen. Het eerste werd gehouden in 1849 in Gent, in de majestueuze zaal van de universiteit. Het initiatief was van Snellaert en enige van zijn vrienden gekomen, die een brief aan schrijvers van Noord en Zuid gestuurd hadden waarin zij het betreunden dat politieke perikelen 'volkeren van eenzelfden

stam en eene zelfde tael' uit elkaar gedreven hadden. 'Min stoorend en langs zachtere wegen' wilden zij taal- en letterkundigen bij elkaar brengen om gemeenschappelijke ontwikkelingen te bevorderen. Een gezamenlijk woordenboek zou een prachtig begin zijn. Het tweede congres, in Amsterdam, was hilarisch omdat de Vlaamse voorzitter de voor- en tegenstemmers elk in een eigen vak bij elkaar wilde krijgen, maar niet duidelijk wist te maken wie in welk vak moest gaan staan. Dat woordenboek zou er komen – maar pas in 1998 is het grote *Woordenboek der Nederlandse Taal* afgerond.

Stel nu dat Willem I toch erin geslaagd zou zijn de partijen te verzoenen en tot een bestuursvorm te komen waarin de Belgen zich voldoende serieus genomen voelden om de negentiende eeuw met al haar onafhankelijkheidsbewegingen door te komen? Wanneer België en Nederland verenigd door die eeuw waren gekomen, zou de twintigste eeuw geen problemen meer opgeleverd hebben: die smeekte om politieke samenwerking en schaalvergroting. Elk klein land was in het nadeel ten opzichte van de machthebbende staten. Dat geldt evenzeer voor de 21ste eeuw. Wie al een klein gebied heeft en dan nog streeft naar verdere afscheiding zet de klok achteruit.

Hoe zouden de Nederlanden die dan sinds 1814 verenigd waren er nu uitgezien hebben? Was er in de tijd van het Verenigd Koninkrijk wel een voedingsbodem voor verdere samenwerking? Men kan zich voorstellen dat het intellectuele verkeer, dat geblokkeerd werd na 1830, er wel bij zou hebben gevaren als er uitwisseling gebleven was.

Op het gebied van de taal en de literatuur zou er ongelooflijk veel gewonnen zijn. De gescheiden trajecten die na 1830 bewandeld werden, hebben eigenlijk de ontwikkeling van de taalwetenschap en de literatuurwetenschap vertraagd. Veel van wat gezamenlijk had gekund op lexicografisch en letterkundig gebied werd nu in gescheiden projecten verwerkt. Het heeft invloed tot in onze tijd: literatuurgeschiedenissen worden in Noord-Nederland bijna stelselmatig met verwaarlozing van de Vlaamse inbreng geschreven, en omgekeerd gebeurt hetzelfde in België, waar dan ook nog de Waalse literatuur veronachtzaamd wordt. Pas in het nieuwe project van de Taalunie voor een omvattende literatuurgeschiedenis zijn Vlamingen en Nederlanders gelijkwaardig betrokken.

Voor de literatuur zelf zou de voortzetting van de vereniging een zegen zijn geweest. Als er niet pas na de Tweede Wereldoorlog wederzijdse beïnvloeding was gaan plaatsvinden, zou de Nederlandstalige literatuur al in een eerdere periode diverser, virtuozer, rijker in woordenschat en registers

zijn geworden, want dat zijn de duidelijke winstpunten van Vlaamse schrijvers. Wanneer de Vlaamse literatuur ook in Nederland gelezen zou zijn en andersom, zou de Beweging van Tachtig er heel anders uit hebben gezien. Er zou een stevige samenwerking geweest zijn met de jonge schrijvers die zich in 1893 verenigden in het tijdschrift *Van Nu en Straks*. Guido Gezelle zou zich minder Vlaams-nationalistisch opgesteld hebben en wellicht eerder met zijn baanbrekende lyriek naar buiten zijn gekomen. Vooral het Symbolisme zou zich anders hebben ontwikkeld. De eenlingen in Nederland, zoals J.H. Leopold en P.C. Boutens, zouden zich hebben kunnen koesteren in de nabijheid van August Vermeylen, Cyriel Buysse en Karel van de Woestijne. De Belgen zouden minder Hendrik Conscience gelezen hebben, en wellicht wat meer historische romans van een intellectueel niveau, zoals die van Geertruide Bosboom-Toussaint.

Economisch gezien zou het voor de literatuur ook zoveel beter zijn geweest: samenwerkende uitgeverijen en samenwerkende tijdschriften zouden gezamenlijk een veel groter aantal lezers hebben kunnen bereiken. Wellicht was het ook niet zover gekomen met de voortdurende spellingsontregelingen, wanneer Vlaanderen een sterkere stem gehad had. Daar wordt nog steeds in naamvallen gesproken – wellicht waren die gehandhaafd gebleven en dat zou een zegen zijn geweest voor de plooibaarheid en muzikaliteit van het Nederlands.

Een vereniging zou ook grote gevolgen hebben gehad voor de regionale positie van Brabant en Limburg, de roomse stiefkinderen onder de Noord-Nederlandse provincies. Na 1830 werd hun isolement versterkt, en de achterstand die er was op het gebied van de infrastructuur, de scholing en de economie bleef. De katholieke emancipatie zou niet begonnen zijn in Amsterdam met figuren als de letterkundige ondernemer Joseph Alberdingk Thijm en de uit Roermond afkomstige architect Pierre Cuypers, maar wellicht vanuit Den Bosch, Breda of Antwerpen. De achterdocht tegen de roomsen en de achterstelling die sinds de stichting van de Republiek manifest aanwezig waren in de Noordelijke provincies, zou niet getolereerd zijn. Rooms en hervormd zouden alleen al kwantitatief gelijk zijn geweest.

En nu nog een cruciale vraag: zou Wallonië beter af zijn geweest wanneer het niet de helft van België was geweest maar een kwart van de Nederlanden? Het is moeilijk in te schatten. Veel slechter dan het er nu voorstaat, zou toch niet kunnen, dus had het zich door de officiële bescherming van het Frans wellicht aardig kunnen handhaven. Misschien was het na de Eerste of Tweede Wereldoorlog bij een of ander verdrag overgedragen aan

Frankrijk in ruil voor een stukje Nederlandstalig Frankrijk in de buurt van Lille – en daar zou dan niemand rouwig om geweest zijn.

Ik blijf erbij dat de scheiding van Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden een jammerlijke vergissing is geweest. Historische vergissingen zijn niet te herstellen, maar men hoeft er ook niet aan vast te blijven houden. Een verregaande samenwerking tussen Noord-Nederland en Vlaanderen op cultureel gebied zou de prelude kunnen zijn voor een grotere samenwerking op politiek gebied. Slagingskansen heeft die slechts als die samenwerking niet uit berekening, macht of economische motieven voortkomt, maar uit een gevoel van verbondenheid. Relatietherapeuten kunnen een verstandshuwelijk met de beste wil van de wereld niet redden.

GEBRUIKTE LITERATUUR

* Voor de periode 1814-1830 heb ik intensief gebruikt gemaakt van onderzoeksmateriaal uit nog niet voltooide proefschriften van promovendi in het onderzoeksproject *De constructie van het literaire verleden*: Karin Hoogeland, Beyke Maas en Francien Petiet. Van deze onderzoeksgroep maken ook Jan Rock en Lotte Jensen deel uit, van wie de publicaties waaruit ik geput heb hieronder vermeld staan.

Menno Anbeek en Janneke Wijermars, 'Vaderlandsliefde, commercie en rancune. *De Almanak voor Blijgeestigen* en de Belgische Omwenteling'. In: Jensen en Kuitert 2009, 24-36.

Paul Aron et Marianne Michaux, 'L'aide aux Lettres de la fondation de la Belgique à celle de l'Académie'. In: Ginette Kurgan-van Hentenryk et Valérie Montens 2001, 131-148.

Nele Bemong, *Vormen en functies van de Belgische historische roman (1827-1850). Een poëtische en chronotopisch-narratologische genrestudie*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, 2007.

Willem van den Berg en Piet Couttenier, 'Elk met zijn hoge hoed zijn eigen hoge hoed. Noord en Zuid in de negentiende eeuw'. In: Grüttemeier en Oosterholt 2008, 11-24.

Willem van den Berg en Piet Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.

Ellinoor Bergvelt, 'Kunst, musea en Oranje. Een geschiedenis van wankelmoedige relaties'. In: *De negentiende eeuw* 23 (1999) 1, 56-75.

P.B.M. Blaas, *Geschiedenis en nostalgie. De historiografie van een kleine natie met een groot verleden. Verspreide historiografische opstellen*. Hilversum: Verloren, 2000.

- René Corten, *Wat zongen de Belgen? Een onderzoek naar de liederen bij de Belgische afscheiding 1830 en 1831*. [Masterscriptie Universiteit van Amsterdam, 2008].
- Piet Couttenier, 'Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw'. In: Kas Deprez/Louis Vos 1999, 60-69.
- A. De Jonghe, *De taalpolitiek van koning Willem I in de zuidelijke Nederlanden (1814-1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing*. Brussel: Steenlandt, 1943.
- Kas Deprez, 'De taal van de Vlamingen'. In: Kas Deprez/Louis Vos 1999, 103-116.
- Kas Deprez/Louis Vos (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*. Antwerpen – Baarn: Houtekiet, 1999.
- Greet Draye, *Laboratoria van de natie. Literaire genootschappen in Vlaanderen 1830-1914*. Nijmegen: Vantilt, 2009.
- Ralf Grüttemeier en Jan Oosterholt, *Een of twee Nederlandse literaturen? Contacten tussen de Nederlandse en Vlaamse literatuur sinds 1830*. Leuven: Peeters, 2008.
- Guy Janssens en Kris Steyaert, *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830)*. Brussel: VUBPRESS, 2008.
- Jeroen Janssens, *De Belgische natie viert. De Belgische nationale feesten 1830-1914*. Leuven: Universitaire Pers, 2001.
- Lotte Jensen, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2009.
- Lotte Jensen en Lisa Kuitert (red.), *Geluk in de negentiende eeuw*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.
- Frank Judo, 'In naam van orde en vooruitgang. Eigentijdse bezwaren van orangistische huize tegen de omwenteling van 1830'. In: Frank Judo en Stijn Van de Perre 2007, 51-65.
- Frank Judo en Stijn Van de Perre (red.), *De prijs van de Scheiding. Het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1830-1839)*. Kapellen: Pelckmans, 2007.
- Ellen Krol, *De smaak der natie. Opvattingen over huiselijkheid in de Noord-Nederlandse poëzie van 1800 tot 1840*. Hilversum: Verloren, 1997.
- E.J. Krol, "'Verdienste blinkt op Neêrlands troon". Gelegenheidsgedichten rond de komst van koning Willem I.' In: *De negentiende eeuw* 23 (1999) 1, 23-35.
- Ginette Kurgan-van Hentenryk et Valérie Montens, *L'Argent des arts. La politique artistique des pouvoirs publics en Belgique de 1830 à 1940*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2001.
- Nico Laan, *Het belang van smaak. Twee eeuwen academische literatuurgeschiedenis*. Amsterdam: Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, 1997.

- Joep Leerssen, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en afbakening van Nederland, 1806-1890*. Nijmegen: Vantilt, 2006.
- Mathijs Lok, *Winduanen. Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse restauratie (1813-1820)*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.
- Marita Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek*. Nijmegen: Vantilt, 2004.
- Marita Mathijssen, 'Het WNT. Een weinig bezocht museum van de taal'. In: Jo Tollebeek & Henk te Velde 2009, 53-59.
- Naties in een spanningsveld. Tegenstrijdige bewegingen in de identiteitsvorming in negentiende-eeuws Vlaanderen en Nederland*. Onder redactie van: Nele Bemong, Mary Kemperink, Marita Mathijssen en Ton Sinbotin. Hilversum: Verloren, 2010.
- Nieuwe geschiedenis van België I 1830-1905*. Tielt: Lannoo, 2005.
- Jan Pauwels, 'Dichter in ballingschap? Prudens van Duyse en de Belgische omwenteling'. In: *Spiegel der letteren* 44 (2002) 2, 148-168.
- Jan Pauwels, 'De scheiding der geesten? De Nederlandse taal- en letterkunde en de Belgische Omwenteling'. In: Frank Judo en Stijn van de Perre 2007, 67-84.
- Evert Peeters, *Het labirint van het verleden. Natie, vrijheid en geweld in de Belgische geschiedschrijving (1787-1850)*. Leuven: Universitaire Pers, 2003.
- Walter Prevenier, 'De mislukte lente van de eruditie in België na 1830'. In: Jo Tollebeek, Georgi Verbeeck en Tom Verschaffel 1998, 263-272.
- Peter Rietbergen & Tom Verschaffel, *Broedertwist. België en Nederland en de erfenis van 1830*. Zwolle, Waanders, 2006.
- Peter Rietbergen en Tom Verschaffel (red.), *De erfenis van 1830*. Leuven: Acco, 2006.
- Jan Rock, 'Het geluk van kinderen en letteren. De jonge Jan Frans Willems en het literaire historisme voor 1830'. In: Jensen en Kuitert 2009, 206-224.
- Jan Rock, *Papieren monumenten. Over diepe breuken en lange lijnen in de geschiedenis van tekstedities in de Nederlanden 1591-1863*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2010. (Dissertatie)
- Etienne Rooms, 'Eendracht maakt macht? Politieke verhoudingen in het licht van de Scheiding (1830-1839). Een synthese'. In: Frank Judo en Stijn van de Perre 2007, 19-50.
- Jacob Smit, *Leven en werken van E.J. Potgieter 1808-1875*. 2^e herziene druk. Leiden: Nijhoff, 1983.
- C.A. Tames en E. Witte (ed.), *Staats- en Natievorming in Willem I's Koninkrijk (1815-1830)*. Brussel: VUBPRESS, 1992.
- Jo Tollebeek, *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*. Amsterdam: Bert Bakker, 1994.
- Jo Tollebeek, 'De aula van de Gentse Universiteit. Een labirint van herinneringen.' In: Jo Tollebeek & Henk te Velde 2009, 35-43.

- Jo Tollebeek & Henk te Velde, *Het geheugen van de lage landen*. Rekkem: Ons Erfdeel, 2009.
- Jo Tollebeek, Georgi Verbeeck en Tom Verschaffel, *De lectuur van het verleden. Opstellen over de geschiedenis van de geschiedschrijving aangeboden aan Reginald de Schryver*. Leuven: Universitaire Pers, 1998.
- Tom Verschaffel, 'Les autorités belges et la littérature flamande (1830-1865).' In: Ginette Kurgan-van Hentenryk et Valérie Montens 2001, 149-160.
- Janneke Weijermars, 'Neerlandistiek als bindmiddel van de natie: hoogleraar Schrant in Gent 1817-1830'. In: *De negentiende eeuw* 33 (2009) 1, 4-19.
- Janneke Weijermars, "Die Hansworstery was te zeer in het oog lopend om niet door alle verstandigen te worden afgekeurd". Brest van Kempen, een Hollandse boekhandelaar in Brussel 1821-1830.' In: *De Boekenwereld* 24 (2007-2008), 66-87.
- Els Witte, 'De prijs van de Scheiding. Een stand van zaken.' In: Frank Judo en Stijn van de Perre 2007, 253-264.
- Jeroen van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard. Politieke discussie en oppositievorming 1813-1840*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2004.

DE PACIFICATIELEZINGEN VZW

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 **Dr. Albert H. van den Heuvel**
Het ideologieloze tijdperk
- 1982 **Dr. Dirk Dolman**
Het parlement als pacificatie
- 1983 **Prof. dr. em. Edward Schillebeeckx**
Vrede door gerechtigheid
- 1984 **Kees C.A.M. Middelhoff**
Wortels van een misverstaan
- 1985 **Dr. Johannes G.C.A. Briels**
De Zuidnederlandse immigratie omstreeks 1572-1630: Een vergeten
bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlanden
- 1986 **Hella S. Haasse**
De Lage Landen en het Platte Vlak: Kanttekeningen bij een
gemeenschappelijke literatuur
- 1987 **Prof. dr. Han Entzinger**
Immigratie en pluralisme
- 1988 **Fons Rademakers en Roland Verhavert**
De Nederlandse film
- 1989 **Jan Hoet**
De kunst als waarde van morgen
- 1990 **Maarten Mourik**
Culturele coëxistentie in Europa: de noodzaak van een nieuwe
pacificatie
- 1991 **Geert Vanistendael**
En België heeft Vlaanderen gemaakt
- 1994 **Greetje van den Bergh**
Tussen handhaven en verdwijnen: Het Nederlands in een eenwordend
Europa
- 1995 **Prof. dr. mr. Cees Fasseur**
Verbittering en verzoening: Nederland en zijn koloniale nalatenschap
- 1996 **Prof. dr. Herman Balthazar**
Brabantse en Hollandse patriotten: De Revolutietijd in Noord en Zuid,
eender en anders
- 1997 **J.L. Heldring**
Pacifatie van Europa?

- 1999 **Prof. dr. em. Eric Suy**
Prolegomena voor een pacificatie tussen de volken
- 2000 **Derk-Jan Eppink**
Over de Moerdijk: Cultuurkloven in Europa
- 2001 **Gerard Mortier**
Europa: het gevaar van de verstomming
- 2002 **Paul Beugels**
Bondgenoten in Cultuur
- 2003 **Jozef Deleu**
De Lage Landen ‘in de vaart der volken’
- 2004 **Michaël Zeeman**
Nederlands Geestesmerk? De Lage Landen en hun zelfbewustzijn in hun posthistorisch heden
- 2005 **Rik Torfs**
Religie, vrede en onvrede
- 2006 **Paul Schnabel**
In het zicht van de toekomst
- 2007 **Mia Doornaert**
Europa als in een duistere spiegel
- 2008 **Herman Pleij**
Hoe Belgisch is Nederland, hoe Hollands is Vlaanderen
Over de mentale boedelscheiding tussen noord en zuid
- 2009 **Johan Decavele**
De Pacificatie van Gent (her)bedacht
- 2010 **Marita Mathijssen**
Relatiebemiddelaars voor en na de scheiding van tafel en bed
1830 en de Nederlandse en Vlaamse literatuur

- In 1981 tot 1988, in 1990, 1994, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008 en 2010 werden de lezingen te Gent georganiseerd.
- In 1996 werd de lezing te Leiden georganiseerd.
- In 1999 werd de lezing te Dordrecht georganiseerd.
- In 2001, 2003, 2005, 2007 en 2009 werden de lezingen te Breda georganiseerd.